

Sammlaren

Tidskrift för
svensk litteraturvetenskaplig forskning
Årgång 109 1988

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth

Lund: Louise Vinge, Ulla-Britta Lagerroth

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Vivi Edström

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Box 1909, 751 49 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör vara väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskriptet

ISBN 91-22-01310-5

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell Tryckeri, Uppsala 1989

samhälle där den gamla tron mist sitt egentliga innehåll är en företeelse som uppmärksammats av exempelvis M. H. Abrams i boken *Natural Supernaturalism* (1971) (om romantikens diktare), eller av Ingemar Algulin i *Den orfiska reträtten* (1977) (svensk 40-talslyrik). De nämndas och även andra forskares insatser på området har tillgodogjorts och begagnats av förf., som också visar stor förtrogenhet med tidigare Ekelund-forskning. Den viktigaste behandlingen av poesin före hennes avhandling är Werins monografi (1960). De skilda diktsamlingarna kommenteras där relativt utförligt. Mot en bakgrund av Ekelunds biografi med den tidiga läsningen av svenska, tyska och antika diktare placerar Werin in dem i ett litteraturhistoriskt sammanhang. Specialstudier har sedan framlagts av Sten Malmström, Carl-Henning Wijkmark, Nils Gösta Valdén och Kjell Espmark. Medan förf. var i färd med sitt eget arbete publicerades två doktorsavhandlingar som behandlar poesin ur speciella aspekter, nämligen Per Erik Ljunges Vilhelm Ekelund och den problematiska författarrollen (1980) och Eva Lilja Norrlands Studier i svensk frövers. Den fria versen hos Vilhelm Ekelund och Edith Södergran (1981). På ett förnuftigt sätt har Eva-Britta Ståhl lyckats begagna föregångarnas resultat för sin framställning. Hennes egen undersökning har en viss auktoritativ tyngd, som inger förtroende. Den kan inte sägas vara direkt lättläst, ett förhållande som nog sammanhänger med uppgiftens komplexitet. Ur en viss synpunkt framstår svår läsbarheten som baksidan av förtjänster som grundlighet, tålmod, precision och nyansering – där finns fina iakttagelser och avvägningar, också i detaljer.

Mot avhandlingens titel med dess »estetiska mysticism» har fakultetsopponenten Björn Julén riktat invändningen att den är »förbryllande och dimskapande» (SvD 27/5 1984). Det är dock svårt, tycker jag själv, att komma med något direkt bättre förslag, och förf. motiverar ju utförligt sin vida användning av begreppet. Vad jag möjligen skulle vilja efterlysa i det sammanhanget vore en något utförligare diskussion av hur tidigare skribenter begagnat termen »estetisk mysticism» (eller dess motsvarigheter i andra språk). E. N. Tigerstedt tar upp den i början av sin avhandling. Det religiösa problemet i modern finlands-svensk litteratur (1939), vilket förf. har noterat, där han hänvisar bl. a. till äldre arbeten av B. Croce och Ch. Lalo, för en belysning av »romantikens estetik och 'den estetiska mysticismen' över huvud» (3). Hade det inte varit värdefullt att ställa den tidigare användningen i relief mot den egna?

Ytterligare en orsak till att avhandlingen ibland kan te sig svärgeomtränglig är som jag ser det att förf. i sin diskussion av de poetiska texterna ibland drar in så många namn på diktare och tänkare, så många andra lyriska eller filosofiska eller mystiska texter, ö.h.t. så mycket läromsstoff, att jag tyckt mig nästan drunkna i ett ymnighetshorn, tappat Ekelunds lyrik ur sikte, måst gå tillbaka i framställningen för att friska upp vad det hela egentligen rörde sig om. Men för den som ger sig tid att studera med tålmod och eftertanke ger den ett rikt utbyte. Om Vilhelm Ekelunds lyrik har Eva-Britta Ståhl skrivit en inträngande och väsentlig studie.

Lars O. Lundgren

Gunilla Domellöf: *I oss är en mångfald levande. Karin Boye som kritiker och prosamodernist*. Acta Universitatis Umensis. Almqvist & Wiksell International 1986.

Gunilla Domellöfs avhandling, *I oss är en mångfald levande. Karin Boye som kritiker och prosamodernist*, är ett av de arbeten inom kvinnollitteratur/feministisk forskning som nu börjat komma fram vid universiteten i Sverige. Utomlands har denna forskning en längre tradition och det är glädjande att den nu också avsätter resultat i svenska doktorsavhandlingar – fler är på väg.

Titeln på Gunilla Domellöfs avhandling, ett Karin Boye-citat, illustrerar syftet med hennes undersökning. Hon vill vidga bilden av Karin Boyes insatser som författare och kritiker och hon har haft som utgångspunkt ett konsteoretiskt perspektiv med kön och makt som två centrala kategorier i analysen. GD vänder sig mot den tidigare Karin Boye-forskningen och då främst Margit Abenius' arbeten, som hon menar begränsar sig till det personligt/privata och som huvudsakligen tolkar Karin Boyes verk utifrån kännedomen om hennes lesbiska läggning. GD vill se Karin Boye som offentlig person, som författare och kritiker i ett dynamiskt skede i den svenska litteraturens och kulturens utveckling. Genom att undersöka Karin Boyes verksamhet i en period då hon var både kritiker och författare (1931–1936), vill GD visa hur hon använder både politiska och estetiska principer i sin litteraturbedömning och hur hon tillämpar dessa i sitt skönlitterära författarskap. GD poängterar också Karin Boyes medvetenhet om det patriarkaliska samhällets kvinnoförtryck. För GD är huvudmålet att undersöka hur Karin Boye förenar »sitt politiska engagemang med emancipationsproblematiken och den moderna språkuppfattningen (143).» Avhandlingen vill också placera in Karin Boyes författarskap i den svenska kulturtraditionen eller, som GD uttrycker det, »som en länk i kedjan av offensiva och innovativa kvinnliga intellektuella (III).»

Målsättningen med avhandlingen visar att den tillhör den gren av feministisk forskning som vill omvärdera bedömningen av kvinnliga författarskap. Undersökningen är uppdelad i två partier: ett som tar upp Karin Boyes kritikerverksamhet och som ser den mot bakgrund av den kritiska debatten i Sverige mellan 1925 och 1935, och ett parti som utgör en nyläsning av Karin Boyes tre första romaner, *Astarte* (1931), *Merit vaknar* (1933) och *Kris* (1934).

Redovisningen av hur litteraturen bedömdes av de svenska kritikerna är intressant. Här möter vi den kulturkonservativa falangen med Fredrik Böök som ledande namn, en kritiker som eftersträvade en »sund realism», som skulle vara uttryck för en författarpersonlighets »friska» världsbild. Hans värderingskriterier blev vägledande för flera kritiker liksom hans syn på kvinnliga författares verk. Böök kunde endast uppskatta dessa om de gestaltade kvinnlighet på ett sätt som stämde med de manliga normerna. Ett exempel är bedömningen av Elin Wägners författarskap där Böök värderar *Åsa-Hanna* högre än Wägners tidigare romaner därför att den lämnat samtidsdebatten och tar upp »kvinnlighetens eviga urtyper (24).» Också i de kulturradikala kretsarna, som stod i politisk och estetisk opposition mot Böök, är emellertid den manscentrerade synen på kvinnan uppenbar. GD pekar på att även de radikala männen betraktade kvinnan som natur, som könsvarelse och metafysisk kraft.

GD vill visa hur Karin Boye i sina tidiga prosaverk utnyttjar modernismens berättargrepp och hur dessa blir en del av den estetiska, politiska och emancipatoriska problematik som hon behandlar, både i sin kritik och i det skönlitterära författarskapet. Som läsare hade man gärna velat få veta mer om hur Karin Boyes insats som prosa-modernist kan placeras i ett historiskt sammanhang och jämföras med andra författare i samma period. Det hade varit en fördel om GD haft utrymme för en utförligare diskussion av modernismbegreppet och modernismens framträdande i det svenska kulturlivet på 1930-talet. Men avhandlingen gör ju inte anspråk på att skriva modernismens historia och belysningen av idédebatten, främst i *Spektrum*, ger en ram åt analysen av Karin Boyes verksamhet som kritiker och de tre romanerna.

GD:s nyläsning av romanerna är ett försök att avlägsna sig från expressionestetiken och därmed följande tolkningar av Karin Boyes verk som uttryck för hennes personliga konflikter. Romanerna handlar enligt GD om att ge form åt en upplevelse av den samtida verkligheten, som har både en politisk och en könsmässig förankring. GD visar hur Karin Boye i *Astarte* kritiserar det kapitalistiska samhällets exploatering av kvinnan och dess utarmning av konsten. *Merit vaknar* diskuterar könsmoral och här gestaltas nya sätt för kvinnan att se sig själv som subjekt och att förmedla sin världsbild till andra. *Kris* uppfattar GD som den främsta av romanerna. Här ifrågasätts radikalt ett traditionellt kvinnlighetsbegrepp och en mansdominerad syn på sexualitet, i en modernistisk form. En kvinnlig socialisationsprocess vävs samman med frågan om kvinnligt skapande och möjligheterna för en kvinnlig författare att bryta sig loss från en dominerande litterär tradition. GD jämför här Karin Boye med Fredrika Bremer. Hon visar hur Karin Boye i en scen i *Kris* parallelliserar en drömsekvens i *Hertha* och därmed anknuter till en radikal kvinnolitteraturtradition. Båda romanerna är tendensromaner som kritiserar osynliggörandet av kvinnan. Men medan Fredrika Bremer endast kunde kräva att kvinnan skulle få en röst kräver Karin Boye en plats för kvinnan både som intellekt och könsvarelse. Att GD jämför Karin Boye med Fredrika Bremer beror förmodligen på att det författarskapet lyfts fram i en studie av Birgitta Holm, som också kan sägas vara en parallell till GD:s avhandling.

GD:s romananalys visar hur Karin Boye gestaltar alternativa bilder av kvinnlighet i ett modernistiskt formspråk med *Kris* som höjdpunkt. Framhävandet av formens betydelse för idéinnehållet är givande även om GD kanske ändå når längst i sin idéanalys. Den avslutande lingvistiska modellanalysen framstår för mig som alltför schematisk och kanske inte den mest spännande vägen för en retorisk/tematisk analys. Jag skulle hellre sett en analys som utvecklade Julia Kristevas teorier som GD berör kortfattat.

GD:s läsning fokuserar på de emancipatoriska – både psykologiskt och språkligt. I denna typ av läsning finns en risk att motsättningar och begränsningar i författarskapet skjuts åt sidan. Karin Boye var verksam i ett historiskt skede som med nödvändighet påverkade hennes bild av kvinnlighet. Ingen kvinnlig författare i ett patriarkaliskt samhälle är helt oberörd av dess föreställningsvärld och hennes verk skriver också in sig i denna tradition. (Så länge det inte finns någon hållbar teori om specifikt kvinn-

liga drag i språket är detta ofrånkomligt.) De studier som lyfter fram kvinnliga författare och som ger dem en plats som subjekt i historien är viktiga. Men ett kön- och makt-perspektiv måste också – i förlängningen av dessa undersökningar – rikta uppmärksamheten mot det konfliktfyllda i de skrivande kvinnornas situation och, framförallt, i deras texter.

En intressant aspekt, som kunde diskuterats mer ingående i avhandlingen, är kvinnlighetsbegreppet. GD tar upp dagens begreppsdiskussion inom feministisk forskning och ansluter sig till en icke-essentiell syn på manligt/kvinnligt som vi bl. a. finner hos Julia Kristeva. Här hade det varit intressant om GD utvidgat diskussionen att också omfatta Karin Boye och kvinnlighetsbegreppet. Det är möjligt att polemiken mot Margit Abenius gjort att GD velat undvika en sådan diskussion. Jag tror att den kanske skulle lett till ett inte fullt så kraftigt avståndstagande från Abenius och kanske också kunnat utveckla det ambivalenta och motsättningsfyllda draget i Karin Boyes texter.

Gunilla Domellöfs avhandling driver konsekvent en tes och hon lyckas visa hur Karin Boye i sitt skönlitterära författarskap medvetet använder ett modernistiskt formspråk och att hon förtjänar en plats bland andra framstående modernister på 1930-talet. Hon demonstrerar också hur emancipationsproblematiken, som tidigare lästs som något enbart personligt och privat, är sammanvävd med en grundläggande kulturkritik. Det är ett stort och viktigt arbete som Gunilla Domellöf här genomfört. Hennes avhandling ger en mängd fakta och nya iakttagelser som forskare – feministiska och andra – kan dra stor nytta av.

Margaretha Fahlgren

Nina Burton: *Mellan eld och skugga. Studier i den lyriska motsägelsen hos Werner Aspenström*. Bonniers. Sthlm 1984.

Nina Burtons avhandling är den andra om Aspenström inom loppet av två år. Före Håkan Attius' *Estetik och moral. En studie i den unge Werner Aspenströms författarskap* (1982) är Ingemar Algulins kapitel i *Den orfiska reträtten* (1977) den enda längre studien över Aspenströms lyrik. Det är egendomligt att Aspenströms författarskap med sina komplikationer inte har lockat fler forskare. Vad Nina Burton diskuterar är »motsägelsehållningen» i Aspenströms författarskap, i första hand lyriken. Det är fråga om motsägelsen som tematik och i någon mån gestaltningsspråk, men också som psykologisk hållning. Beträffande det tematiska hänvisar Burton i förordet till Richard, men hennes grepp är närmast ett idéanalytiskt motivstudium som synes avlängat från Richards fenomenologiska temastudium. Så gäller också hennes hänvisning endast ett smakprov på Richard i antologin *Hermeneutik*.

Burton vill belysa Aspenströms egen syn på poesin samt sätta in hans författarskap i en tidsbild och se tematikens förändringar relaterade till tidens. Tyngdpunkten ligger på verken t. o. m. 1961. Huvuddelen av Burtons material är tryckt, men hon har också haft tillgång till Aspenströms anteckningsböcker och brev samt brev i Bonniers